

Список використаних джерел

1. Дерев'яно Т.В. Музичне виховання дошкільників / Т. Дерев'яно. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 160с.
2. Конвенція про права дитини (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року) http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpattia/>
4. Регіональна програма інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для дітей дошкільного віку «Український віночок. Закарпаття» / Т.Палько, Г.Рого, О.Романчук О., за ред.: М. Араджеоні. – Ужгород, 2016. – 71 с.
5. Рого Г.І. Вплив музичного виховання на формування духовно-моральної сфери дітей дошкільного віку і на міжкультурну просвіту. / Матеріали Міжнародної психолого-педагогічної конференції [“Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України”], 14-15 квітня 2016 р., м. Берегове. – С.415-421.
6. Рого Г.І. Навчання національних меншин Закарпаття державної мови в дошкільному віці // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка; гол.ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2015. – С.123-127 (Серія: Педагогічні науки)
7. Рого Г.І. Розвиток мовної особистості дитини дошкільного віку в полікультурному просторі Закарпаття / Ганна Іванівна Рого // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки): наукове видання /відповід. за випуск Н.В.Гавриш. – Луганськ: Видавництво Державного закладу «Луганський національний університету імені Тараса Шевченка», 2013. - №13 (272). – С.133-141.
8. Шевчук А. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей. // Дошкільне виховання. 2000. – №2. – С.6-8.

У ребенка пятого года жизни появляются первые признаки этнической идентичности и именно в этом возрасте целесообразно начинать работу по формированию этнической и конфессиональной толерантности, бережного отношения к родному краю, уважения к своим землякам и гордости за их достижения. Работа с детьми дошкольного возраста по формированию толерантности в межнациональном общении должна быть интегрированной по своему содержанию, охватывать сведения с регионального краеведения, связанные с историей, культурой, обычаями и бытом народов Закарпаття; а также сведения с этики, эстетики, экологии и быть доступной для их возрастного восприятия. В публикации раскрыты возможности поликультурного воспитания и толерантного сосуществования детей дошкольного возраста на примере дошкольных учреждений Закарпаття.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, дошкольное учреждение, дети дошкольного возраста, поликультурное воспитание, толерантность, воспитание личности.

Transcarpathia is a multinational region where Ukrainians, Hungarians, Romanians, Russians, Roma, Slovaks, Germans and other national minorities live on the area of 12900 km², making this region unique and inimitable. Multinationality is a characteristic feature of the population of Transcarpathian region. According to the results of the All-Ukrainian Population Census of 2001, representatives of more than 100 nationalities and nations live on the territory of the region. Geographical position of the region also provides its uniqueness. Transcarpathia borders on Poland, Slovakia, Hungary and Romania. In the north and north-east Transcarpathia borders on Lviv and Ivano-Frankivsk regions. All above mentioned has a direct impact on the fact that the issues of national, polycultural, patriotic education, the formation of a positive, tolerant attitude towards representatives of different nationalities are originally actual on the territory of the region. Polycultural upbringing is focused on the upbringing of the individual, who, while preserving his(her) socio-cultural identity, aims to understand other cultures, respects other cultural and ethnic communities; knows how to live in peace and harmony with representatives of different nationalities, races, beliefs; is ready for active creative activity in a dynamic polycultural and multinational environment. Since up to 4 years old the child has the first signs of ethnic identity, it is advisably in this age to start work in this direction. Work with preschool age children on the formation of tolerance in intercultural communication should be integrated by its content, include information on local studies related to the history, culture, customs and life of the peoples of Transcarpathia, on ethics, aesthetics, ecology and to be accessible to their age perception. This publication reveals the possibilities of polycultural upbringing and the formation of ethnic tolerance of preschool children on the example of preschool institutions of Transcarpathia.

Key words: pre-school upbringing, preschool institution, children of preschool age, polycultural upbringing, tolerance, upbringing of the individual

УДК 378.4

Томашевська Мирослава Олегівна,
аспірант,

Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНА ВЗАЄМОДІЯ В СИСТЕМІ «ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ» У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВНЗ

У статті автор аналізує особливості формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента в освітньому процесі ВНЗ, розкриває значення та переваги такого підходу, частково висвітлює характерні ознаки та вимоги до ефективної сумісної співпраці учасників взаємодії.

Ключові слова: суб'єкт-суб'єктна взаємодія, співпраця, система «викладач – студент», освітній процес, гуманізація.

Постановка проблеми. В сучасних умовах активного соціально-політичного, економічного, гуманістичного розвитку суспільства перед системою вищої професійної освіти постає потреба у вирішенні принципово нових завдань. Змінюються цілі, зміст, методи і форми навчання та виховання молоді, проте головною дійовою особою в освітній діяльності залишається викладач. Найцікавіший зміст освіти, найпрогресивніші педагогічні технології не можуть істотно підвищити якість освіти, якщо суб'єкт-суб'єктна взаємодія осіб, які беруть участь в освітньому процесі, не реалізується на практиці. Така взаємодія є ефективною в тому разі, якщо педагог, використовуючи свій потенціал і

професіоналізм, організує спільну зі студентами творчу співпрацю, де студенти стають реальними суб'єктами усіх її видів і форм.

Нові ціннісні орієнтири суспільства, складний, багатоаспектний шлях демократизації сучасної освіти ставить перед вищою школою нові завдання щодо якості підготовки фахівців, що свою чергу, актуалізує необхідність забезпечення особисто-орієнтованої парадигми освіти, побудованої на засадах гуманізації стосунків між студентами і педагогами, створенні умов для прояву і розвитку особистісного потенціалу студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому середовищі

не є абсолютно новою для педагогічної теорії і практики. Необхідні передумови для наукових досліджень у цьому напрямку були закладені ще на початку ХХ ст. у роботах П. Каптерева, А. Макаренка, В. Мясішева, Д. Писарева, П. Юркевича та ін. [15]. Зокрема, значна увага надавалася необхідності актуалізації суб'єктної складової в освітньому процесі як важливої передумови для подальшого самовдосконалення й саморозвитку особистості. Проте, в сучасних умовах ці ідеї набули особливої актуальності.

Науковцями також відзначається, що суб'єкт-суб'єктні відносини в освітньому процесі можна визначити як організацію взаємодії його учасників на основі партнерства, співпраці, зорієнтованих на досягнення поставленої мети [7]. Причому, в межах цих відносин, дії кожного учасника взаємодії пов'язані з діями інших людей та взаємозумовлені ними, а поведінка кожного із них є стимулом для зміни й відгуком реакції на поведінку іншої людини.

Мета статті: теоретичний аналіз підходів до інтерпретації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі «викладач-студент» та особливостей і специфіки розвитку такої взаємодії в сучасній освітній системі.

Результати дослідження. Розкриваючи специфіку побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії В. Сластьонін відзначає, що будь-яка діяльність людини є цілеспрямованою, однак лише педагогічна діяльність має за мету формування суб'єктності як особистісно-значущої якості індивіда [13]. Саме тому організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі набуває такої значущості.

Науковці констатують, що відповідно до педагогічних закономірностей, освітній процес у ВНЗ розглядається як двобічний процес, основою якого є співпраця, взаємодія студентів і викладача. Однак пасивна позиція, яку нерідко займають студенти в межах традиційної моделі вищої освіти, не сприяє забезпеченню високої якості освіти. Очевидно, що можливість усунення цих недоліків у професійній підготовці майбутніх фахівців значною мірою пов'язана з необхідністю підвищення педагогічної майстерності викладачів ВНЗ, відмовою від тих застарілих педагогічних прийомів і методів роботи, які забезпечують досягнення студентами професійної компетентності у процесі фахової підготовки, не стимулюють підвищення їхньої спроможності бути конкурентоспроможним на сучасному ринку праці, що в свою чергу призводить до неповної адаптованості молодих фахівців до професійної діяльності в сучасних умовах [12].

Як свідчить аналіз наукової літератури з проблеми формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі ВНЗ, в багатьох публікаціях зазначається, що суб'єктність є системною якістю студента. Вона виявляється під час здійснення різноманітних видів і форм діяльності, міжособистісних та соціальних відносин. Поділяємо думку про те, що суб'єктність є найважливішою характеристикою рівня продуктивності та успішності індивіда, відображенням його можливостей щодо досягнення цілей та розв'язання конкретних поставлених завдань [5].

В. Віленський, П. Образцов та А. Уман підкреслюють, що важливу роль у забезпеченні досягнення майбутніми фахівцями певного рівня суб'єктності належить викладачеві. Вони відзначають, що сама ідея формування і розвитку суб'єктності особистості має орієнтувати викладача на створення таких умов, що забезпечують результативність процесу особистісно-професійного розвитку [4].

С. Бондирева звертає увагу на те, що сучасна вища освіта є не тільки сукупністю знань і умінь, які повинні засвоїти студенти за роки навчання, а перш за все – це час особистісного росту й самовдосконалення людини. Автор робить висновок, що саме формування студента як суб'єкта власного життя та професійного саморозвитку є найважливішим завданням сучасної вищої професійної освіти. Вона наголошує, що ступінь суб'єктності студента переважно залежить від того, якою мірою реалізовані його потреби, мотиви і цілі. Особливої уваги при цьому потребує питання постійної взаємодії між викладачем і студентом, наслідком

чого має бути подальше визначення суб'єктної позиції студента [1].

Аналогічної думки дотримується Л. Пак, яка ототожнює категорію «суб'єктності» із бажанням і потребою особистості діяти конструктивно, самостійно, досягати певних успіхів як у професійному самовдосконаленні, так і в особистісному саморозвитку індивідуальних і професійних якостей майбутніх фахівців [10]. Становлення й розвиток суб'єктності студента є достатньо складним процесом самоорганізації, самоствердження, самореалізації в межах соціокультурного професійного середовища вищого навчального закладу. А освітній процес можна визначити як взаємодію двох процесів: внутрішнього особистісно-професійного процесу розвитку майбутніх фахівців, у ході якого народжується та реалізуються їхні індивідуальні потреби, мотиви, цілі, завдання тощо, та зовнішнього процесу, в межах якого розгортаються відносини між студентами та студентами і викладачем [13].

Науковці зазначають, що професійний і особистісний розвиток студента безпосередньо пов'язаний з освітнім процесом та є можливим лише за наявності взаємодіючих суб'єктів; сам розвиток є наслідком перетворення позиції викладача та студента в особистісно-рівноправні, причому як на рівні обміну інформацією, так і на рівні соціальної, міжособистісної взаємодії [11].

Вітчизняними і зарубіжними науковцями (Б. Ананьєв, Е. Бондаревська, А. Валлон, Л. Виготський, О. Запорожець, Б. Зейгарник, О. Лурія та ін.) доведено, що головною метою взаємодії в сучасному освітньому процесі є створення сприятливих умов для подальшого розвитку кожної людини як неповторної особистості та як суб'єкта; саме у процесі професійної співпраці система взаємодії суб'єкта з оточенням розвивається найбільш активно й динамічно, одночасно з цим відбувається перетворення самого суб'єкта [3]. Тому активна спільна діяльність студентів і викладачів у сучасному освітньому процесі ВНЗ є необхідною передумовою для формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Слід відзначити, що в процесі співпраці найбільш повним чином відбувається засвоєння студентами існуючих у суспільстві норм і традицій, набувають подальшого розвитку індивідуальні особливості кожного студента. Тому, взаємодія на суб'єкт-суб'єктній основі в системі «студент-викладач» можлива лише за умови реалізації процесу співтворчості, професійної співпраці двох партнерів – студента й викладача, які мають спільні, чітко виражені цілі.

А. Бойко зазначає, що в освітньому процесі викладач і студент виступають як рівноправні партнери та є повноцінними суб'єктами педагогічної взаємодії. Поняття «суб'єкт-суб'єктна взаємодія» визначається дослідницею як спеціально організована, гуманна, морально-естетична співпраця суб'єктів педагогічного процесу, спрямована на досягнення мети виховання, соціально і психологічно зумовлена всією системою прийнятих у суспільстві національних і загальнолюдських цінностей [2, с.183].

Належним чином організована освітня діяльність є необхідною запорукою докорінних змін провідних функцій викладача в системі суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Причому, характерна спрямованість таких відносин пов'язана не стільки з навчанням студентів, скільки зі стимулюванням їх до розвитку, створенням умов до формування особистісних якостей. Оскільки викладач є професіоналом у педагогічній діяльності, саме йому належить провідна організаційно-спонукальна, мотиваційна роль у процесі формування суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками їхньої професійної взаємодії [12].

С. Максименко вважає за доцільне взагалі визначити процес навчання у ВНЗ як спільну діяльність викладача та студента на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Головну мету цього процесу дослідник вбачає у формуванні студента як суб'єкта навчання шляхом самостійної організації та керування його навчальним процесом з боку викладача [7].

Ефективна суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія між студентами і викладачем в університеті передбачає такі характерні ознаки як:

- по-перше, рівноправність та повага між учасниками освітнього процесу відповідно до розподілу обов'язків між ними;
- по-друге, визнання самостійної пізнавальної діяльності студентів як домінуючої в освітньому процесі університету, яка сприяє набуттю студентами суб'єктності у ставленні до професійно-педагогічної діяльності;
- по-третє, усвідомлення студентами себе як головних дійових осіб освітнього процесу в університеті;
- по-четверте, організація освітнього процесу відповідно до інтересів, здібностей студентів та отриманого суб'єктного досвіду задля самореалізації власних творчих потенційних можливостей.

Необхідними передумовами формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента в освітньому просторі ВНЗ є ідеї про пріоритет особистості як найвищої цінності суспільства, а також необхідність індивідуалізації цього процесу. Основою формування взаємодії в сучасному освітньому процесі є глибоке вивчення викладачем всіх сторін особистості студента, його можливостей, потреб, мотивів професійної діяльності, і на цій основі – створення всіх необхідних умов для гармонійного розвитку особистості [9].

У дослідженнях М. Рожкова доведено, що сумісна діяльність може бути успішною лише тоді, коли вона ґрунтується саме на побудові суб'єкт-суб'єктної взаємодії, причому мають враховуватися такі вимоги:

- 1) в учасників освітнього процесу має бути сформована позитивна установка щодо сумісної співпраці;
- 2) значну увагу слід приділяти здійсненню сумісного планування, організації діяльності й підведенню підсумків, а також розподілу ролей і функцій кожного з учасників цього процесу;
- 3) треба забезпечувати ситуацію вільного вибору учасниками видів і засобів діяльності;
- 4) обрана позиція та стиль роботи викладача має сприяти самореалізації й самовираженню всіх учасників діяльності [12].

Аналізуючи основні проблеми у формуванні суб'єкт-суб'єктної професійної взаємодії в освітньому середовищі, науковці також відзначають, що відповідно до ідей гуманістичної педагогіки, цей процес не повинен мати для студентів примусовий характер, а, навпаки, перевага має надаватися гуманістичним формам стимулювання (заохочення, допомога, підтримка тощо).

В. Лозова виділяє такі необхідні умови гуманізації освітнього процесу:

- 1) особистісно-орієнтований характер педагогічного процесу;
- 2) визнання особистості студента як головного суб'єкта освітньої діяльності;
- 3) прояв толерантності у взаємодії педагога і студента [6].

Основа сучасної гуманістичної парадигми в освіті полягає в орієнтації освітнього процесу на створення умов для активної участі кожного суб'єкта в опануванні культури праці, спрямуванні своїх

зусиль на задоволення потреб, особистісних інтересів. У системі вищої освіти ідея гуманізації відносин між викладачем і студентами базується, насамперед, на пріоритеті самоцінності кожної особистості, визнанні її прав і свобод, що практично може бути досягнуто через грамотно організовану педагогічну взаємодію.

Слід відмітити, що побудова освітнього процесу у ВНЗ на гуманістичних засадах сприяє розвитку в особистості професійних умінь і навичок, формуванню творчої активності, зростанню самосвідомості тощо.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що для переорієнтації сучасного освітнього процесу на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин необхідно перш за все забезпечити:

- 1) визначення діагностичних цілей;
- 2) обґрунтування змісту, визначення його взаємозв'язку із майбутньою професійною діяльністю;
- 3) розподіл структури навчального матеріалу та визначення зв'язків між його елементами;
- 4) визначення відповідності необхідного рівня знань та початкового рівня студента;
- 5) розроблення процедури розвитку й передачі досвіду особистості за наявності відповідних форм, методів індивідуальної та колективної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Оскільки суб'єкт-суб'єктна взаємодія в освітньому процесі передбачає не лише забезпечення високого фахового рівня майбутнього спеціаліста, а й розвиток умінь проектувати і прогнозувати свої вчинки та поведінку, самостійно шукати нові способи розв'язання проблем, мати власну точку зору на різні процеси і явища, викладач має виступати в ролі партнера, який підтримує студентів, досконало володіє навчальними, виховними, оцінювальними, консультативними компетенціями.

На наш погляд, забезпечення переходу до нової якості освіти, перш за все, залежить від усвідомлення педагогом своїх ціннісних орієнтацій, від потенціалу його суб'єктності, особистісної зрілості і професійного самовизначення. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія передбачає реалізацію ідеї рівноправ'я, забезпечення особистісного зростання студента, становлення його суб'єктності, особистісного і професійного зростання та розвитку викладача. Аналіз теоретичних джерел дав змогу констатувати, що головною умовою становлення суб'єктності є організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в усіх підсистемах професійно зорієнтованого освітнього середовища ВНЗ, яка призведе до активного культурного збагачення середовища та суб'єктів освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті етапів та розробці структури професійної педагогічної співпраці у системі «викладач – студент-магістрант» у процесі підготовки майбутніх викладачів вищої школи.

Список використаних джерел

1. Бондырева С.К. Психолого-педагогические проблемы интегрирования образовательного пространства : избранные труды / С.К. Бондырева. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2005. – 52 с.
2. Бойко А. Н. Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе : монография / Алла Никитична Бойко. – К. : Вища школа, 1990. – 267 с., 204 с.
3. Валлон А. Психическое развитие ребенка / А. Валлон – М. : Просвещение, 1967. – 195 с.
4. Виленский В. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе : учеб. пособ. / В. Виленский, П. Образцов, А. Уман ; под. ред. В.А. Сластенина. – 2-е. изд. – М. : Педагогическое общество России, 2005. – 192 с.
5. Воловикова М. Нравственное становление человека: субъективный // Проблема субъекта в психологической науке / отв. Ред. А.В. Брушлинский, М.И. Воловикова, В. Н. Дружинин. – М. : Академичний проект, 2000. – С. 235 – 259.
6. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / за ред. В.І. Лозової. – Х. : ОВС, 2006. – 496 с.
7. Максименко С.Д. Диференційоване навчання до проблеми педагогічного супроводу / С.М. Максименко // Педагогіка і психологія. – К. : 2008. - №1 (62). - С. 46-53.
8. Мойсенюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсенюк. – 5-е вид. – К., 2007. – 656 с.
9. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики / А.Б. Орлов. – М. : Академия, 2002. – 272 с.
10. Пак Л. Особенности конструирования субъект-ориентированного содержания образовательной деятельности студента в условиях вуза / Л. Пак // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2009. – Т.11. - №4(5). – С. 1126-1130.
11. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Ж. Пиаже. – СПб. : Питер, 2003. – 192 с.

12. Рожков М.И. Теория и методика воспитания : учеб. пособ. для студ. в высш. учеб. заведений / М.И. Рожков, Л.В. Байбородова. – М. : Владос –Пресс, 2004. – 384 с.
13. Сілічова Т.В. Формування суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі фахової підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах / Т. В. Сілічова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Засоби навчальної та науково-дослідної роботи». - 2011. - Вип. 36. - С. 132-137.
14. Сластенин В. А. Педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. Сластенин, и. Исаев, Е. Шиянов ; под. ред. В.А. Сластенина. – 2-е изд. – М. Академия, 2003. – 576 с.
15. Хьел Л. Теории личности (Основные положения, исследования, применения) / Л.Хьел, Д.Зиглер. –Спб. :Пите КОМ,1998. – 608 с.

В статтє автор аналізує особливості формування суб'єкт-суб'єктного взаємодїєвства преподавателя и студента в образовательном процессе вуза, раскрывает значение и преимущества такого подхода, частично освещает характерные признаки и требования к эффективного совместного сотрудничества участников взаимодействия.

Ключевые слова: *суб'єкт-суб'єктное взаимодействие, сотрудничество, система «преподаватель - студент», образовательный процесс, гуманизация.*

On the basis of nowadays achievements of pedagogical science the subject-subject relationships are pointed out as the basis of realization of modern higher education paradigm in Ukraine. Their nature and conditions of their effective functioning are defined. In the article the author analyzes the features of the formation of the subject-subject interaction of teacher and student in the educational process of the higher educational institution. The specific of interpersonal rapport of teacher and student in the subject-subject interaction is discovered. In the public consciousness the idea of a person as a value and a purpose of upbringing changes: the person becomes as a subject of his or her own life, history and culture. Teaching process in universities is the teachers and students interaction, where on the one hand, the activity of each participant is defined by common purposes, and on the other hand, it has personal, subject-subjective character. Personal growth of the student consists in the improvement of the processes of self-cognition, self-evaluation and moral self-regulation, which leads to the formation of a qualitatively new level of his upbringing. At the same time there is a teacher's professional self-improvement through the development of humane qualities of his personality, the formation of stable humane positions in relations with students, knowing and using the means of providing of humane valuable-meaningful interaction in practical teaching activities. The conceptual idea of our study is a statement that the formation of subject-subject relationships of teacher and student is the leading mechanism of humanizing of the educational process of higher school, the main mean of realization of modern higher education paradigm in Ukraine. Thus, the functioning of subject-subject relations of teacher and students determines the success of the modernization of higher school upbringing process, opens the way to innovation and changes, allows forming a structured synthesis of values, meanings and norms.

Key words: *subject-subject interaction, cooperation, system «teacher-student», educational process, humanization.*